

Avauksia ja keskustelua: Sosiologian tulevaisuus

Sosiologian kaksi lupaista

Lena Näre

Otan vastaan päätoimittaja Eeva Luhtakallion Sosiologia-lehden 50-vuotisjuhlanumerossa esittämän haasteen luodata sosiologian tulevaisuutta ja sitä, millaista on hyvä sosiologia. Lähestyn aihetta pohtimalla, mikä on sosiologian tehtävä ja lupaus. C. Wright Mills ([1959] 1990, 9–17) kirjoitti, että tehtävänä on ymmärtää yhteiskunnan rakennetta, sen muutosta historiassa sekä sitä, millaisia ”ihmisluontoja” yhteiskunnallinen rakenne tietynä ajankohtana tuottaa. Millsin tehtävänannossa on huomioitava sosiologian ja historian kytkös. Hyvä sosiologia edellyttää tietenkin historian tajua ja kykyä kytkeä tutkittavat ilmiöt niiden historiallisiin yhteyksiinsä, mutta historiallinen katse pitäisi ulottaa myös tieteenalaan itseensä. Sosiologiset käsitteet ovat aina tietyn ajan ja paikan tuottamia.

Millsin kuvausta sosiologian lupauksesta voi kutsua sosiologian hermeneuttiseksi tehtäväksi – mutta tämä ei yksistään riitä. Säilyttääkseen kosketuksensa yhteiskuntaan on sosiologian ja sosiologien kuitenkin pystyttävä esittämään uskottavia tulkintoja yhteiskunnasta, sen rakenteista, sosiaalisista muutoksista ja näiden inhimillisistä ulottuvuuksista. Tulkinta ja ymmärtäminen eivät ole sama asia. Kuten filosofi Agnes Heller

(1995) muistuttaa, vaikka jokainen tulkinta edellyttää ymmärtämistä, ei ymmärtäminen edellytä tulkintaa. Hän korostaa myös, että tulkinta on väistämättä rajallista. Tulkitsija ei pysty ottamaan kaikkia näkökulmia huomioon. Tulkinta on kytköksissä tulkitsijan positioon kentällä ja yhteiskunnassa, kuten feministinen kritiikki korostaa. Sosiologisen tulkinnan uskottavuus riippuukin sosiologisen tiedon paikallisuuden ja tutkijan positionaalisuuden avaamisesta. Sosiologian ensimmäinen lupaus ei siten ole yksinomaan hermeneuttinen, se on lupaus tarjota uskottavia tulkintoja yhteiskunnasta.

Täyttääkseen tämän ensimmäisen lupauksen on sovellettava Millsin kuuluisaa sosiologista mielikuvitusta. Millaista on mielikuvituksellinen ja uskottava – siis hyvä – sosiologia? Kysymykseen on helpompi miettiä vastausta kysymällä, mikä ehkäisee sosiologista mielikuvitusta. Sosiologiassa tunnutaan ripustautuvan helposti turhiin vastakkainasetteluihin, jotka pikemminkin haittaavat kuin edistävät luovaa ajattelua. Ensimmäinen turha vastakkainasettelu on empiirisen tutkimuksen ja teorian välinen dikotomia. Se näkyy selvimmin tutkintovaatimuksissa, joissa opetetaan ”teoriaa” ilman, että opetetaan sen soveltamista käytäntöön – eli tulkintaa. Dikotomia pitää yllä kuvitelmaa, että voisi olla teoriaa yhteiskunnasta ilman yhteiskunnallista, empiiristä kytköstä. Tai että voisi olla empiirisiä havaintoja ilman käsitteellistä ymmärrystä. Oletus teorian

ja empirian irrallisuudesta johtaa pahimmillaan huonoon tutkimukseen, jossa teoria ja empiria jäävät irralleen toisistaan sekä hyödyttömään teoriaan, jota ei voida kunnolla soveltaa yhteiskunnallisten ilmiöiden tulkintaan. Teorian ja empirian välinen vastakkainasettelu saattaa myös ylläpitää näkemystä teoriasta kaiken kattavana ja selittävänä ”suurena” teoriaana, joka on itsessään harhaanjohtava ajatus edellä mainitun positio-naalisuuden ja rajallisen tulkinnallisuuden takia. Teorian ja empirian välinen dikotomia saattaa myös ylläpitää oppihistoriallista lähestymistapaa teoriaan, jossa on arvokkaampaa tietää, mikä on ”oikea” tulkinta teoriasta, kuin miten teoriaa voisi parhaiten hyödyntää tarjoamaan kiinnostavia tul- kintoja yhteiskunnasta ja sen ilmiöistä.

Toinen haitallinen vastakkainasettelu on tutkijoi- den lokerointi kvalitatiivisiin ja kvantitatiivisiin tutkijoihin. Oli piristävää käydä taannoin *American Sociological Associationin* vuotuisessa konferens- sissa ja huomata, kuinka rapakon takana mene- telmiin ei suhtauduttu intohimoisesti erontekojen välineinä. Vaikutti pikemmin siltä, että ymmärrys erilaisista menetelmistä kuuluu jokaisen sosiologin ammattitaitoon. Menetelmiin liittyvät dikotomiat johtavat helposti myös menetelmälliseen konservatiivisuuteen, kun keskitytään oman kentän rajaami- seen menetelmällisen yhteistyön sijaan (ks. Savage & Burrows 2007). Mielikuvituksellinen sosiologinen tutkimus onkin tutkimusta, jossa uskalletaan yhdis- tää eri menetelmiä ja jossa myös kehitetään uusia – esimerkiksi yhdessä tutkittavien kanssa.

Menetelmällisen konservatiivisuuden lisäksi so- siologian tieteenalalla suhtaudutaan usein nui- vasti pedagogiikkaan. Sosiologian tulevaisuus on kuitenkin riippuvainen tulevaisuuden sosio- logeista. Sosiologinen mielikuvitus ei ole sisäsyn- tyistä, vaikka metaforasta sellaisen kuvitelman voikin saada. Sosiologista ajattelua on opetetta- va ja mielikuvitusta ruokittava. Parhaiten tämä tapahtuu panostamalla opetukseen. Hyviä ope-

tuskäytäntöjä on ryhdytty jakamaan yliopistojen eri oppiaineiden välillä, mutta olisi hienoa, että pedagogista yhteistyötä kehitettäisiin eri yliopis- tojen välillä myös sosiologian sisällä. Kutsunkin sosiologikollegoja Suomessa pohtimaan, mitä so- siologinen pedagogiikka voisi olla, ja miten sosio- logista mielikuvitusta voisi opettaa käytännössä aina perusopinnoista lähtien.

Entä sosiologian toinen lupaus – mielikuvituk- sellisen tulkinnan lisäksi? Sosiologian toinen lupaus on tietenkin kritiikki. Pysyäkseen elävänä ja merkityksellisenä tieteenalana on sosiologian pystyttävä lunastamaan kriittisyyden lupauksen- sa. Kriittisyys ymmärretään sosiologiassa usein Frankfurtin koulukunnan perinteen mukaisesti yhteiskuntateoriaana, jonka tarkoituksena on val- litsevan yhteiskunnan kritisointi ja muutta- minen – ei vain ymmärtäminen ja tulkinta (vaik- ka kritiikki tietenkin edellyttää ymmärtämistä ja tulkintaa). Tästä frankfurtilaisesta kriittisen teorian lupauksesta onkin tärkeä pitää kiinni, ja sosiologian on pyrittävä ratkomaan sosiaalisia ongelmia ja vaikuttamaan siten yhteiskunnalli- seen muutokseen. Sosiologia ei kuitenkaan voi tarjota totuutta luonnontieteellisessä mielessä. Sen empiiriset lupaukset eivät olekaan lupauksia totuudesta, vaan lupauksia oikean suuntaisista, uskottavista päätelmistä. Tässä mielessä sosiolo- gian tulevaisuus ei löydy pyrkimyksestä imitoida luonnontieteitä ja positivismin paluusta, vaan painottamalla alan yhteiskuntatieteellisyyttä.

Tämän frankfurtilaisen kriittisen tiedonintressin lisäksi sosiologian kriittinen katse tulisi suunna- ta myös tieteenalaan itseensä. Epistemologinen kritiikki osoittaa, etteivät sosiologian peruskäsit- teet ole neutraaleja ja arvovapaita. Gurminder Bhambra (2007) on kuvannut, kuinka sosiologian keskeinen käsite ”moderni” kehittyi eksklusiivi- sesti länsimaiseksi ja eurooppalaiseksi käsitteeksi ja kuinka sosiologinen teoria ohittaa imperialis- min, kolonialismin ja orjuuden tarinat, joiden

myötä eurooppalainen hegemonia ja modernin rajaaminen Eurooppaan tulee mahdolliseksi. Euroopan maakuntaistamista (*provincializing Europe*) koskeva keskustelu pyrkii samoin purkamaan sosiologian Eurooppa-keskeisyyttä ja haastamaan ajatusta sosiologian paikantumisesta länsimaiden keskusta (esimerkiksi Walter Mignolon, María Lugonesin ja Encarnación Gutiérrez Rodríguezin työ, ks. Tuori 2011). Voikin kysyä, ovatko moderni, ja sitä myötä postmoderni, sosiologian ”zombikategorioita” Ulrich Beckin tarkoittamassa mielessä – siis kategorioita, joita käytetään ilman että ne uskottavasti tulkitsevat globalisoituvaa moninapaista maailmaa, tai ilman että ne soveltuvat tieteenalan muuttuneeseen itseymmärrykseen?

Vastaavasti sosiologian kaanon on yhä valkoisen miehen kaanon, josta naiset ja ei-valkoiset on pitkälti sivuutettu. Sosiologian historian unohtamien naisten lista on pitkä, joten riittääköön että esittelen tässä yhden sosiologian esiäideistä, englantilaisen Harriet Martineau’n (1802–1876). Martineau oli poliittisen taloustieteen tutkija ja Auguste Comten aikalainen, joka vuonna 1838 julkaisi yhden varhaisimmista sosiologian tutkimusmenetelmiä koskevista teoksista *How to Observe Morals and Manners*. Martineau teki empiiristä tutkimusta Iso-Britannian lisäksi Yhdysvalloissa ja Pohjois-Afrikassa sekä julkaisi yli 50 kirjaa ja tuhansia kirjoituksia. Martineau elätti itsensä kirjoittamalla, sillä naisena hän ei voinut hankkia virallista oppiarvoa. Martineau käänsi Auguste Comten teoksia ja vaikutti merkittävästi sosiologian ”esi-isän” ajatusten leviämiseen englanninkieliseen maailmaan. Kuriositeettina voi mainita Comten suositelleen oppilailleen Martineau’n englanninkielisiä käännöksiä omiaan parempina. Martineau oli abolitionisti ja naisten oikeuksien ajaja, pioneeri sosiologina, sosiaalityöntekijänä, pasifistina ja suffrageettina.

Muita sosiologian historiassa sivuun jääneitä naisia ovat muun muassa toinen pasifisti ja suffrageetti,

yhdyksvaltalainen Chicagon varhaisessa koulukunnassa vaikuttanut Jane Addams (1860–1935). Max Weberin vaimo, Marianne Weber (1870–1954), analysoi naisen asemaa patriarkalisessa yhteiskunnassa, naisten uusintavaa työtä ja luokan, koulutuksen, iän ja ideologioiden merkitystä naisten elämään ja vaikutti paitsi miehensä, myös Georg Simmelin ajatteluun (Kinnunen 2006). Yhdysvaltalainen Charlotte Gilman Perkins (1860–1935) tutki hänkin naisten taloudellista asemaa yhteiskunnassa.

Sosiologian kaanonista on sivuutettu myös yhdysvaltalaiset afroamerikkalaiset sosiologian edelläkävijät, kuten W.E.B. Du Bois, Frantz Fanon ja E. Franklin Frazier. W.E.B. Du Bois’n (1868–1963) tutkimus *The Philadelphia Negro* (1899) oli ensimmäinen tieteellinen sosiologinen tutkimus Yhdysvalloissa, ei 20 vuotta myöhemmin (1918–1920) ilmestynyt William I. Thomasin ja Florian Znanieckin *The Polish Peasant*, jolle tämä kunnia yleensä annetaan. Tutkimus oli tilastollisen sosiologian urauurtava työ, jossa Du Bois yhdisti survey-haastatteluaineistoa rekisteridataan. *The Philadelphia Negro* loi teoreettisen ja empiirisen perustan Chicagon koulukunnan sosiologiselle tutkimukselle. Itse asiassa on esitetty, että amerikkalainen sosiologia ei alkanut Chicagon yliopistosta 1920-luvulla, vaan Pennsylvania yliopistosta 1890-luvulla. Vaikka Du Bois’n merkitys amerikkalaiselle sosiologialle on tunnustettu Yhdysvalloissa, ei hänen työtään – eikä muita mustia sosiologeja – ole hyväksytty osaksi sosiologian kaanonin, vaan heidän traditionsa on jatkunut erillisenä, rodun ja etnisyyden tutkimuksen traditiona. (Bhambra 2014.)

Naisten ja mustien sosiologioiden ulossulkemisten yhtenä seurauksena on ollut sukupuolen, etnisten suhteiden ja maahanmuuton tutkimuksen vahvistuminen omiksi erillisiksi tieteenaloiksi sen sijaan, että niiden esittämä kritiikki ja teemat olisivat päässeet sosiologiatieteen ytimeen. Eksklusio on pitänyt rotuun, etnisyyteen ja suku-

puoleen liittyvät kysymykset poissa sosiologian keskiöstä, ja sillä on ollut myös merkitystä tapaan, jolla sukupuolen ja rodullistamisen kysymyksiä sosiologiassa on käsitelty ja käsitellään vielä nykyisinkin. Sosiologian pioneerinaiset, kuten Marianne Weber ja Harriet Martineau, korostivat naisten yhteiskunnallisen aseman olevan keskeisesti kytköksissä taloudellisiin rakenteisiin ja suhteisiin, poliittiseen järjestelmään ja ideologiaan. He eivät allekirjoittaneet selityksiä naisten erilaisesta biologiasta tai palauttaneet sukupuolten välisen eriarvoisuuden kysymystä naisidentiteettiin tai -rooliin, kuten valtavirtasosiologia pitkään. Vastaavasti afroamerikkalaiset sosiologian uranuurtajat kiistivät mustien amerikkalaisten eriarvoisen aseman johtuvan biologiseen ”rotuun” liittyvistä eroista, ja argumentoivat ”rodun” olevan sosiaalinen fakta, joka paikantuu systemaattiseen sortoon ja segregaatioon, köyhyyteen sekä orjuuden ja kolonialismin historiaan (Bhambra 2014, 474–475). Väitän, että jos tällainen rakenteellinen ymmärrys ”rodusta” ja etnisistä suhteista olisi ollut alun perin osa sosiologista ymmärrystä, olisi vaikeampaa esimerkiksi puhua etnisyyden ja maahanmuuton kysymyksistä lähinnä arvoihin ja kulttuurieroihin liittyvänä kysymyksenä. Tai kuten Bhambra (2014, 483) korostaa: nykyiset keinot käsitellä eriarvoisuutta tapaavat ymmärtää ”rodun” ja ”etnisyyden” muuttumattomina identiteetteinä – toisin sanoen elämism maailman, ei systeemin tuotteina. Tähän tulkintaan on vaikuttanut sosiologian historia, jossa ”rodun”, etnisyyden ja maahanmuuton tutkimusagendan perusteet luotiin Chicagon koulukunnan valkoisten miessosiologien piirissä.

Lopulta voi kysyä, onko ratkaisu se, että lisätään edellä mainitut ja muut poissuljetut ajattelijat sosiologian kaanoniin? Voihan sosiologian oppihistoriaa opettaa paradigmojen ja teoreettisten suuntausten kautta ilman, että ripustaudutaan tiettyihin henkilöihämmöihin ja heidän elämäntyöhönsä. Vai pitäisikö purkaa ja kyseenalaistaa koko ajatus kaanonista? Yleinen ymmärrys kaanonista on, että se

ilmentää kollektiivisesti objektiivisten mittareiden perusteella valikoitunutta laadukkaimman tiedon ilmentymää, joka pohjaa yhteisesti jaetuille (eli länsimaisille) arvoille. Näkemys sivuuttaa sen, että kaanon kytkeytyy tiettyyn sosiaaliseen ja poliittiseen todellisuuteen, jossa voidaan esimerkiksi ottaa huomioon kolonialismin, länsimaisen hegemonian ja orjuuden historia tai sitten jättää kyseiset sosiaaliset ja poliittiset todellisuudet huomioimatta. Kaanonin tuottaminen ja uusintaminen on siten myös poliittinen prosessi, eikä yksittäisten henkilöiden lisääminen siihen muuta sen ilmentämää rakenteellisempaa kysymystä, ellemmme ymmärrä tiedontuottamista historialliseen, poliittiseen ja sosiaaliseen kontekstiin sidottuna, poliittisena prosessina.

Toivon, että sosiologian kaksi lupausta – tulkinnan ja kritiikin lupaukset – lunastetaan yhä useammin kääntämällä kriittinen katse myös sosiologian epistemologiaan, samoin kuin purkamalla sosiologian eläviä kuolleita käsitteitä ja ajatusmalleja. Toivon myös, että valtavirtasosiologia Suomessakin ottaisi vakavasti globaalin sosiologian haasteen purkaa keskusta–periferia–dikotomian tuottamia hierarkioita vanhanaikaisina ja moninapaiseen maailmaan sopimattomina.

Kirjallisuus

- BHAMBRA, GURMINDER. 2007. *Rethinking Modernity. Postcolonialism and the Sociological Imagination*. Basingstoke: Macmillan.
- BHAMBRA, GURMINDER. 2014. "A Sociological Dilemma. Race, Segregation and u s Sociology." *Current Sociology* 62:4, 472–492.
- HELLER, AGNES. 1995. "Yhteiskuntatieteiden hermeneuttisesta metodista yhteiskuntatieteiden hermeneutiikkaan." *Niin & näin* 3:2, 13–23.
- KINNUNEN, MERJA. 2006. "Simmel ja naiset." *Niin & näin* 13:4, 59–62.
- MILLS, C. WRIGHT. [1959] 1990. *Sosiologinen mielikuvitus*. 2. painos. Helsinki: Yliopistopaino.
- SAVAGE, MIKE & ROGER BURROWS. 2007. "The Coming Crisis of Empirical Sociology." *Sociology* 41:5, 885–899.
- TUORI, SALLA. 2011. "Euroopan maakuntaistaminen. Yllättävää tietoa ja arkisia kohtaamisia." *Sosiologia* 48:2, 156–162.